

VASY GÉZA

Szaltószabadság

Feledhetetlen költői szóösszetételei vannak Nagy Gáspárnak, az egyik leggazdagabb jelentéskörű éppen a szaltószabadság. Mint ismeretes, eredetileg verscím volt, de nem maradhatott az. 1975 decemberében született újjá, vált almanachból kéthavonta megjelenő folyóirattá a *Mozgó Világ*, mint a KISZ KB által kiadott orgánium. Az első számra természetesen különös figyelem irányult, s a felügyeleti szerv illetékesei nem engedélyezték ezt a politikailag kényes címet. A két költő, a főszerkesztő Veress Miklós és Nagy Gáspár végül egy semleges verssort választottak ki: *Csak nézem Olga Korbutot...* Ez a szovjet, közelebről fehérorosz tornászlány máról holnapra vált világhírűvé, s megújította a női tornasportot, amely attól kezdve vált az addig elképzelhetetlen hajlékonyságra képes kamaszlányok sportjává. Amikor 1978 augusztusában megjelent a költő második verseskönyve, a *Halántékdob*, nem állította vissza az eredeti címet, viszont a kötet negyedik, záróciklusa ezt kapta meg. A hetvenes évek közepén talán mindenki ismerte az irodalmi életben ezt a történetet, amelyről évtizedek múltával feltehetően már csak kevesen tudnak. Magam nem tartom egészen szerencsésnek az eredeti cím visszaállításának elmaradását, mert a tornászlány neve ma már csak sporttörténeti emlék, s így a költemény esetleges, magyarázatot igénylő eleme, a szaltószabadság fogalma viszont gazdag jelentéshálózatot tárhat fel. A véglegessé vált cím alapján okkal gondolhatnánk szerelmes versre, s a tornászlánnyal foglalkozó szövegrész nem is nélkülözi az erotikus mozzanatot. Érdekes párhuzamot kínálhat Németh László egyik regénye. 1956 nyarán az volt a politikai óhaj, hogy az *Őrültek* ne ezzel a címmel jelenjen meg. A főszereplő neve, *Égető Eszter* lett az új cím, viszont a mű igen hamar szinte tömegolvasmánnyá, az asszony alakja szimbólummá vált, így indokolt volt megtartása.

Egyébként nagyon kevésbé változott később e vers szövege. A szaltószabadság kifejezés a kötetben kurziválttá, később végig nagybetűssé változott. Az első közlésnél nem volt kurziválás, a végső változatban így, kiemelve olvashatók a következők: „*valaki fél / e történelemben*”, „*baltavári*”, „*álom halántéka / bold*” és „*minden gyötrelmet kiold*”. A „mindörökre a Donban állunk” mondat eredetileg kissé sután hangzott: „mert előtte volt a parDON”. A különösen fontos „költő halánték” szavak közé pedig kötőjel került. Valamennyit változtatott a költő a versszakok tagolásán is. Érdekességként említést érdemel az is, hogy a folyóirat a vers mellett Várnagy Ildikó rajzait, azaz versértelmezéseit közölte. Még különösebb, hogy egy színművészeti főiskolás lány a Fiala Művészek Klubjában tornázva adta elő a verset (Nagy Gáspár: *Közelebb az életemhez*, 335).

Nagy Gáspár már első kötetével, az 1975-ös *Koronatűzzel* megérdemelt feltűnést keltett, s ezt erősítették meg, szakmai szempontból véglegesítették a folyóiratokban ugyanabban az időben megjelenő legújabb versei, mint a *Térlép kiterítve*, a *Csak nézem Olga Korbutot...*, a „*Szálla alá poklokra*”, a *Forduló év*. Ez utóbbi három a *Szaltószabadság* ciklus zárásaként kapott helyet a kötetben. A költői beérkezés versei egyúttal egy pályaszakaszk zárókövei is. a harmadik kötet, a *Földi pörök* (1982) szemléleti és poétikai változásokról tanúskodik, amelyek azonban az életmű lényegi egységességét nem törik meg.

Nagy Gáspár életének első harminc évéből vázaltszerűen most annyit szükséges felidézni, hogy 1949-ben a Vas megyei Bérbaltaváron született erősen vallásos paraszti családban. Középiskoláit Pannonhalmán, a főiskolát Szombathelyen végezte, majd a fővárosban lett könyvtáros, 1976-tól pedig a Móra Kiadó szerkesztője. 1974-ben nősült, gyermekei 1975-ben, 1978-ban, majd 1982-ben születtek. Kisgyermekként hallgathatta az 1956-ban Nyugatra menekülők elbeszéléseit. Történelmi tudatát a pannonthalmi évek alapozták meg, jelenkor-élményét pedig az 1968-as csehszlovákiai események. Ezeknek hatása erősítette fel 1956 jelentőségét. Verseket, kamaszkori próbálkozások után, főiskolás korában kezdett rendszeresen írni.

Közismert Nagy Gáspár következetes ellenzéki magatartása, de ezt inkább csak 1984-től, a Kádár-rendszer 1956-os dogmaival való nyílt szembefordulástól kezdődően tartja számon a szakirodalom legnagyobb része. Pedig már a szombathelyi főiskolásra felfigyelt a titkosszolgálat, s erről korábban maga a költő s Görömbei András is írt. Szőnyei Tamás dokumentum-monográfiája újabb adatokkal egészíti ki ismereteinket (*Titkos írás, 1956–1990. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet*, 2012). 1971 februárjában így jelentett róla egyik tanára:

„Nagy Gáspár III. éves tanuló intézeti magatartása sok esetben kifogásolható. Erősen érződik nála a bencés gimnázium nevelése, és ennél fogva sok esetben idealista nézetei vannak. Ugyanakkor erősen nacionalista gondolkodású, sokat foglalkozik a romániai magyarság helyzetével, és azt hangoztatja, hogy annak a nagy erdélyi magyar területnek Magyarországhoz való tartozása lenne a helyes. Mindenben ellenzéki magatartást tanúsít, semmit sem talál jónak, amit más csinál, azt elavultnak tartja. [...] A közelmúltban kilépett a KISZ-ből azzal az indokkal, hogy nem ért egyet a tevékenységükkel...” (212).

Amikor Nagy Gáspár Budapestre került, több ügynököt is ráállítottak, némelyikük igyekezett bizalmas kapcsolatba kerülni vele, könyvtári olvasóként vagy elcsábítható lányként. A jelentések alapján a tartótiszt megállapította, hogy az ifjú költő magatartása ellenséges, nacionalista, magyarkodó. S leírta a következőket is: „Igen figyelemre méltó körülmény Kormos István szerepe Nagy Gáspár útjának egyengetésével kapcsolatban. Nevezett nem őszintén, kétarcúan végzi fontos lektori munkáját.” Egy miskolci ügynök a költőnek a *Magyar Ifjúság*ban megjelent versei kapcsán a „tiszán kihallható vallásos hangvétel” miatt érthetetlennek nevezte a szerkesztői koncepciót, könnyelműnek a szerkesztőt”. A fő bűnös alighanem az *Anyámmal hófébérülök* című vers volt, a szerkesztő pedig én magam, aki máig büszke vagyok arra, hogy Nagy Lászlóval és Kormos Istvánnal egy időben fedezhettem fel Nagy Gáspárt. A jelentő egyébként ugyancsak fiatal költő volt, Varga Rudolf, őt is közöltem, gyanútlanul. Később egy plágium kapcsán bukott le. Egyébként 1973-ban Nagy Gáspár olvasótábori munkáját is minősítette:

„A fentiek alapján arról győződtem meg, hogy N. G. olvasótábori szereplése kockázatos, veszélyesnek mondható politikailag, mert ilyen feladatra csak letisztultabb állásponthú, stabilabb nézetekkel rendelkező ember vállalkozhat. N. G. mindenképpen befolyásoltnak látszott.” (239).

1975 tavaszán, amikor Nagy Gáspár már az Írószövetség könyvtárának volt a munkatársa, őt is megpróbálták beszervezni. Ezt munkatársainak s az előbb idézett ügynöknek is elmesélte, így a tartótiszt belátta, hogy a beszervezés lehetetlen. A kísérlet közhírré tétele volt egyébként a legbiztosabb mód a menekülésre, de korábban, az 1956 utáni években még ez sem volt lehetséges a sokkal drasztikusabb eljárások miatt.

Feltételezem, hogy ennek a különleges titkosszolgálati figyelemnek volt az is a következménye, hogy az a beszélgetés, amelyet 1977-ben készítettem a költővel a *Magyar Ifjúság* „A hónap portréja” rovatába, nem jelent meg, amiként az a cikk sem, amelyben Illyés Gyuláról beszélgettem több költővel. (Akkor már három éve nem voltam irodalmi szerkesztő a lapnál.)

A *Halántékdob* című kötet fogadtatása furcsán indult. A *Népszabadság* könyvszemle rovatában Bata Imre elsietettnek tartotta a könyv kiadását, amelyre szerinte csak azért került sor, hogy ne nevezhessék áldozatnak a költőt. Majd otromba pamfletszöveggel folytatta:

„Fiatalabb költőink sokat emlegetik a tengert. Nagy Gáspár versében is a tenger partjára érünk, s közelről láthatjuk a férfit, aki „a tenger zsámolyára” térdepel. Kellott neki térdre esnie, mert „gyökérzetében” „elhasznált kilométerek”, a szívében „pusztult sebességmutatók” sejtetik, hogy messziről jött, mint megtudhatjuk: „semmitől a végtelenbe”. Láttá utközben Olga Korbutot, és „szaltószabadságot” érez. E szabadság jegyében szól önmagához: „hiszen bemutatnád te is / a költészet minden trükkjét”. Ő azonban inkább felrobbantani kész „zseniális” eszközeivel „a költészet felhalmozott készleteit”. Még a grammatikát sem kíméli: „az ég falán a fűzfaárnyék / már a holdon álldogálnék”. Ebből úgy veszem ki, hogy az „álldogálnék” egyes első személyű igealak, ám a szövegösszefüggés egyes harmadik személynek minősíti. Vagyis úgy ragoz itt a költő, mintha az „állni, álldogálni” ige ikes volna.

Nem lehet azt mondani a *Halántékdobra*, hogy – lám – a fiatal költő ezoterikus, akár-hogy is elveti a trükköt, „az egynapos csodát / a konkrétvers és / szövegek sorát”, az élet híjával csak az írógépkattogást hallani. A kötet néhány szép daléért érdemes lett volna várakozni ezzel a második kötettel” (1978. szeptember 13).

Bata a verset sem érti, a grammatikát sem, csak gúnyolódni képes. Elutasító volt az irodalmi hetilap kritikusa, Kórháti Zsolt is. Cikkének címe: „Helybenfutás”. Szerinte „a gondolkodói bátorság igényét a költő Nagy Gáspártól számon kell kérnünk”. Ehhez hozzáteszi azt, hogy „adys merészsége mögül egyelőre hiányzik a társadalmi-politikai éleslátás fedezete” (*Élet és Irodalom*, 1978. október 7., 40. sz.).

Az irodalmi folyóiratokban a kötet visszhangja lényegében jónak mondható, s valamilyen formában többnyire említik az Olga Korbutot címbe emelő verset is. Erősen kritikus hangvételű egyedül Molnár Miklós, aki az első kötetre ironikus nézőpontból tekint vissza. Az új könyvet fejlődésnek látja, az utolsó ciklust a legjobbnak, de a félig visszamentett című verset elítéli „a szokványosabb verselési konvencióhoz való igazodás”, az „önreklámozás”, a szerinte „árnyékellenféllel” szembeni hadakozás miatt (*Életünk*, 1978. 5). Eléggké egyértelmű, hogy a neoavantgárd szemlélet nevében fogalmazott így. – Papp István tömör bírálata a vers zárószóival fejeződik be, másként is kiemelte a művet, s a költői magatartásról írta, hogy »Ha menedékre nincs is szüksége, de a felelősségvállalás „terhére” annál inkább. Vállalni a „szaltószabadság” korántsem kényelmes lírai magatartását, s ha csak egy „hajszálon is”, de „telefonálni az éjben”...« (*Jelenkor*, 1978. 11). – Görömbei András szerint „Sokszínű, sokféle értékre, értéklehetőségre érzékeny és nyitott költő Nagy Gáspár. Ez a költői egyéniség még nagyobb súlyt ad a kötet legértékesebb ciklusának, az egyéni, nemzeti, európai gondokra együtt koncentráló, s ezek megoldásában saját nemzedékének feladatát, lehetőségeit kereső, nagy felelősséget és igényt fölvállaló *Szaltószabadságnak*.” Összefoglalóan elemezte a kötetet záró vershármast (*Alföld*, 1979/1). – A költőtárs Pintér Lajos szerint az első kötetbeli *Anyámmal hóféberülök* után az új szintézis a *Csak nézem Olga Korbutot...*

„A korai vers a gyerekkorból kifordulás tapasztalatait gyűjti egybe. A mostani a történelmével-társadalmával élő költő, a korona tüzét tudó költő számvetése.” S idézte ő is a négy utolsó sort, majd más részleteket is. A kötet központi szavának a halántéket tartotta (*Forrás*, 1979. 1). – P. Szabó Ernő elismerően írt a kötetről, a költői fejlődésről, s kijelentette, hogy „A kiteljesítő, az élményeket legtágabb összefüggésekbe helyező ciklus a *Szaltószabadság*. [...] Nem valamiféle egzisztencialista tételről, hanem egy felelős költő gondolkodásáról van szó” (*Palócföld*, 1979. 1). – Téglásy Imre a halánték motívumának elemzésével kezdte kritikáját. Idézte azt a gondolatot, hogy „valaki fél e történelemben”. A kötetet előrelépésnek tartotta, de még nem beérkezésnek (*Tiszatáj*, 1979/8). – Én magam a nemzedék egyik legjelentősebb teljesítményének neveztem a kötetet. Foglalkoztam az időélménnyel, a haláltudattal, a halánték motívumával, amely a költői vallomás szerint az ember legérzékenyebb pontjára utal. „A halántékdob az ars poeticát summázó összetett kép: az emberi fenséget és sebezhetőséget, a küzdelmet: a győzelmet és az elbukást egyaránt magában rejt, s közben a létezőt és a tárgyiast, a személyiséget és a külvilágot rétegzí egymásra.” A már említett összegző verseire utalva írtam a következőket: »Többben éppen ezeket a verseket bírálták, megoldatlanoknak tekintve őket, s nem figyelve eléggé a szándéokra sem. Pedig ha a szándéokra, a mondanivalóra figyelünk, kinyílik a vers, elrendeződik a képek sora, s ami a szerkezetben szabadosnak és következetlennek látszott, elnyeri helyét és értelmét. Így lesz a *Csak nézem Olga Korbutot...* személyes, nemzedéki költői vallomás és állásfoglalás is egyben, számvetés a múltó időben: a könnyebb megoldásnak, „a költészet minden trükkjei”-nek az elutasítása« (*Napjaink*, 1979. 12). – Még a kötet megjelenése előtt vált olvashatóvá az első kisportré a költőről. Szakolczay Lajos a kötetben majd egymás mellé kerülő vershármast kiemelkedőnek nevezte, amelyben a költő „személyes sorsát és vívódását egyetemes érdekű közös sorssá avatja” (*Felenkor*, 1977. 7–8., *Fiatal magyar költők 1969–1978*, 1980).

Nagy Gáspár első válogatott verseskönyve, a *Múlik a jövőnk* 1989 legvégén jelent meg. Kritikai fogadtatásában érthetően kissé hátrébb került az első két kötet, s leginkább az 1956-os témakör foglalkoztatta az elemzőket, s így a *szaltószabadság* verse háttérbe szorult. A későbbi bírálatok, tanulmányok is inkább csak hivatkoztak a versben megfogalmazott kétféle költői felfogásra és azok megítélésére. Görömbei András kismonográfiája természetesen részletesebben foglalkozott ezzel költeménnyel is.

A *Csak nézem Olga Korbutot...* majdnem hosszúvers, de mégsem az. E fogalom már-már klasszikus értelmében csak áttételesen lehet rokona a Nagy László- vagy a Kassák-féle hosszúversnek vagy a beat-költészet versáradásának. S legalább ugyanennyire előzménynek tekinthető az a verstípus, amelynek József Attila *Téli éjszakája* a mintaadó példája. Nem illendő megfeledezni azokról a hazai törekvésekről sem, amelyek Juhász Ferenc és Nagy László költői forradalma után különböző módon és mértékben visszatárgyiasították a látomásos-szimbolikus-mítoszi tendenciát, s a tragikumot elégikuságba oltva tették elviselhetőbbé. Elsősorban Csoóri Sándor, majd a Hetek és a Kilencek költői adhattak példát a náluk fiatalabb Nagy Gáspárnak. Ez az elégikusabb drámaiság a kései Nagy László-versekben is hangsúlyosabbá vált, ám egyúttal a groteszk drámaiság is megjelent nála, miként a *Halántékdob* versei után Nagy Gáspárnál is.

Az ötvenes évek verstani-poétikai változásainak tapasztalatait Nagy Gáspár is alkalmazta. Verseinek java, így ez is, első ránézésre szabadversnek látszik. A 133 soros mű igen különböző hosszúságú strófákra tagolódik, összesen 13-ra, s ezek sorszáma 4–24 sor kö-

zött váltakozik. Az egyes sorok néha egy, többnyire két s többször három, olykor négy ütemből állnak, változó szótagszámmal s 3–15 szótagos sorterjedelemmel. Igen laza, alig észrevehető a rímelés, mindössze 37 sor rímel, s nemegyszer meglehetősen távolságban vannak a rímpárok. A ritmusra bizonyos mérvű kevertség jellemző. Alapvető a tagoló jellegű ütemhangsúlyosság, de ebbe az időmértékesség is belejátszik. Főként jambikus, olykor anapestusokkal vegyített sorokat találhatunk: „az ég falán a fűzfaárnyék”, „ölemben hullt jövőm leszel”, „csak nézem Olga Korbutot”, „gyönyörű ez a lány mondom”, „és súgja nekem szelíden”. De vannak trocheikus sorok is, olykor éppen a jambusiakkal váltakozva: „az ég falán a sok levél / nem tud szállni énvelem / hogy röpjüljek és kivel / ha föld alatt a végtelen”. Már az eddig említett jellegzetességek is polifóniára utalnak: a harmónia és a diszharmónia szólamai ütköznek egymással. Hol szinte dalol a versszöveg, hol meg csikorog. S amikor dalol, akkor a szöveg jelentésköre idézi fel a diszsonanciát, a zaklatottságot. Káromkodni kellene, de semmiképpen nem lehet katedrálíst állítani. Nagy Lászlóra utalva így fejezhető ki e vers lényege.

Életútszámvetés ez a költemény. Egy mindössze 26 éves fiatalember belső utazása a tér és az idő igen tág síkjait és szeleteit tekintve át arról a jelképes kilátópontról, ameddig feljutott, s azt is kutatva: hogyan tovább? A fejlődéstörténetben megjelenik három nemzedék: a szülők, a felnőtté vált fiú s az ő utóda is. Térben a kis falu, Baltavár, a Kárpát-medence a Dunával, a Don s jelképesen a tenger. Időszembesítő költemény ez, értékszembesítő s egyúttal ars poetica. A vallomástevő váltogatja a saját pozícióját: hol az én, hol az önmegszólító te, hol az ő, a valaki, hol a mi nézőpontjából szólal meg. Az idősíkok is kavarnak: a most, a majd, a lett váltakozik, akárcsak a kijelentés, a feltételeesség, az óhajlás.

A számvetés és az utazás motívuma gyakran kapcsolódik össze. Itt már a vers kezdősora utazásra utal: „úgy indultam el”. S ez ismétlődik meg duplázóan a 79–80. sorokban: „úgy indul el / úgy indultam el hogy most”. Két nagy szerkezeti egységre tagolnak ezek a mondatok, s az elsőnek a központi szava a *szaltószabadság*, a másodiknak a *tenger* és a *zsámoly*. Út a szabadságig vagy legalább annak érzetéig és az út a tengerig, amely ugyancsak felfogható a szabadság jelképeként. Ez út a költői feladat megvalósításához vezethet, s ez logikusan úgy is megfogalmazható volna, hogy ki kell mondani az igazat.

A költemény kezdetén mintha egy teljesen kiégett lelkű ember szólalna meg. A semmiből a végtelenbe indul, de ez a végtelen az ő tapasztalatai szerint talán a Holdon, még inkább a föld alatt van. A halálra szántság sejlik fel, eredménytelenséget érzelve már az életút kezdetén. Nem kamaszos spleen ez, bár a beszélő még csak „egy háromnegyedre felnőtt gyermek”, de már lassan apa lesz belőle. A magánszemély várható örömet azonban elhomályosítja a szinte személyesen átéltté tett történelmi tapasztalat, amely visszavezet a doni katasztrófáig, hazánk hadszíntérré válásáig s közben a történelmi előidőig is. Mert miként kerül ide az Ós-Duna? A mamutcsont, a kardfogú tigris? Úgy, hogy Baltavár község határában az 1850-es évektől kezdve ősemlős-maradványokat fedeztek fel, s a szakemberek szerint egykor a Duna arrafelé folyt. (A mamut körülbelül tízezer éve halt ki.) A versszöveg kijelenti, hogy „valaki *fél / e történelemben*”. Képek sora tanúsítja, hogy a föld és az emberiség történelme, sorsa egymásra mintázódik: „folyókanyarulatú kezünk-lábunk / hiánya de nincs bocsánat: / bokáig – mindörökre a Donban állunk”, „a száj lett / kitermelt homokbánya”, „mamutcsont-átültetés”, „kardfogú-tigris-sírás”. A vers beszélője „háromnegyedre felnőtt gyermek”, s ez elsőként azt jelenti, hogy még nem egészen felnőtt, még él benne a gyermeki lény. Költőknél ez egyéb-

ként természetes. Mivel a vers közli azt is, hogy 1975-ben járunk, a szám a XX. század háromnegyedét is jelenti, a tavasz, a por jelzőjeként is utal a pontos évszámra és a teljesség hiányára.

1945 koratavasán, mikor még nem is élt a költő, jelent meg „a part fölött: *álom halántéka / hold* című röpcédula”. Ez a vers legrejtélyesebb képe, talán pontosabb, ha motívum-sűrítőménynek nevezem. A „leomolt part” az ásatásokra és a háborús pusztításokra egyaránt utalhat. Röpcédulák a háború alatt és után gyakorta hullottak alá az égből, bár azt sejttem, inkább a városokban, de bizonytalannal nem ilyen poétikus szöveggel. Már említettem, hogy a halánték ezekben az években, ebben a kötetben lényeges, az emberi értéket, a gondolatot s a védtelenséget is kifejező költői jelkép. Magára a költészetre is utal, miként ezt a *halántékon lótt versek emlékműve mögött* már címében jelzi. Az álom szimbolikus jelentésköre ősi. Nagy Gáspár életformája olyan volt, hogy főként éjszaka alkotott verseket, az éj s a hold is gyakori szava. A görög mitológia szerint az álom istene Hüpnosz, ikertestvére, Thanatosz pedig a halálé. Ők az Éj gyermekei. Az álmokat isteni üzeneteknek tartották. Hüpnosz szelíd és jóságos. Eleinte szárnyas, fáklját tartó fiatalként ábrázolták, később már csak a halántékánál vannak apró szárnyai, s kezében bőségszarut tart. A hellenisztikus korban már ő is szakállas öregemberré változott. Éppen Vas megyében találtak egy olyan Hüpnosz bronzszobrot, amelyen akantuszlevelek között áll. Az akantusz tüskéi az élet megpróbáltatásainak jelképei. Hüpnosz kultusza nem volt kiemelkedő a görögöknél, de a művészek számára máig meghatározó az álom, amely mintha valamiféle előképe, ihletője volna az alkotásnak, hiszen a hétköznapi élettel szemben a váratlanság, a különösség, a gondolat szabadság a jellemzője. Ide kapcsolható a nagyon szerteágazó jelentésű Hold, amely többek között az éjszaka, az álom, a halál jelképe is.

A számvetés helyzetében, létezéssel és elmúlással, alkotással és önfeladással szembenéző ember a semmiből a végtelenbe tartva mintha egyaránt fogná Hüpnosz és Thanatosz kezét, de nem áll a Holdon, nem képes Hüpnossal együtt repülni, egy sorsbukfencsel vissza kell tértnie a jelenkor valódi világába. Ez a „sorsbukfenc kisgyermekem” egyaránt utalhat – az előző versszak anyaképet folytatva – a költő megszületésére és a költő gyermekének születésére, általánosan pedig a mindenkori gyermekre, aki szülőinek jövője lesz, s akit fel kell világosítani: „öledbe hullt törvényt eszel / nagy áron és minden áron / szabad vagy és ha mégsem / gyorsan elő a nyelvtankönyvet / kételkedsz vagy kételkedel”.

Erre a kavargó földtani-történelmi-családi látomásra következik a vers felezőpontján a tornászlány indukálta élmény: a szabadság érzete, ha nem is a társadalomban, de legalább a fizikai és esztétikai élményt nyújtó teljesítményben. Szabadság és gyönyörűség, elvileg a szerelem képzete is, de mindez szinte azonnal visszavonódik: a tapskislálás, az ágyúcsönd, az őrült kert jelzi, hogy a „valaki kivonja magát”, azaz nem képes elfeledni, hogy ez csupán a szaltónak a szabadsága, „percnyi szabadság” (Illyés Gyula) vagy annyi sem.

Kezdődik a költemény második része: ez a valaki ismét én lesz, önmagát szólítja. Csak ábránd volt az, hogy a *loretói litánia* vagy egy csodás mutatóvány képes lehet arra, hogy „minden gyötrelmet kiold”-jon. Hiszen: „bemocskolva a patyolathajók”. Mégis, Adyt idézve: nem a Mindegy átka, hanem a mégis morálja üzen, a patyolat, vagyis a tisztaság, az értékek teljessége. Ezt jelképezi az egyik legősibb archetípus: a *tenger*; amely a *Halántékdob* verseiben feltűnő gyakorisággal van jelen. Jónás mai alakmása nem menekül el a feladat elől, a vers-meditáció eredménye a vállalás. Prófétálnia kell neki is. Nem tekintheti játéknak sem az életet, sem a hivatást, amelyikhez tehetsége van. Szinte ölé-

be hullhatna a siker, ám ő a költők több ezer éves, számára feladhatatlan küldetését választja: az igazat kell mondania, bárha kinevetik, bárha életét veszélyeztetik, bárha *Mikes Kelemen* magányának sorsa lesz az övé is. Miként vallja: „de engem a tenger / érdekel ahogy mormol / s viszi a hajót”. Rájátszik ez Lévay József réges-régen még híres *Mikes*-versére: „Egyedül hallgatom tenger mormolását, Tenger habja felett futó szél zúgását, / Egyedül, egyedül / A bujdosók közül”. S rájátszik József Attilára is: „Más költők – mi gondom ezekkel?” – írta ő, s tovább: „Én túllépek e mai kocsmán, / az értelemig és tovább! / Szabad ésszel nem adom ocsmány / módon a szolgálta ostobát.”

A tenger motívumának számos példája közül az a Rimbaud említendő feltétlenül, akiről a költő verset is írt, s ez, a *Rimbaud súgja* egyik előképe a most tárgyalt műnek. A magyar költemények közül különösen Nagy László *Menyegző* című versének emberpárja, valamint Utassy József verse, a *Tengerlátó* említendő. Igaz mindkettő nemcsak helytálló, hanem hatalmasnak, fenségesnek is mutatja az embert. Prométeuszinak. Nagy Gáspár vershőse a zsámolyra térdel. Athleta Christi, azaz Jézus katonája. Nem megalázkodik, hanem magára veszi a feladat keresztjét. Bűne annyi, hogy próbált menekülni a feladat elől, hogy kételkedett a maga elhivatottságában. A tenger a létezés teljességének szimbóluma, azé tehát, amit ez a költemény is próbál érzékeltetni. A teljes szabadság és a teljes megkötöttség színtere, akárcsak az igazi költészet, akárcsak a megélt és megértett hit. A vers hőse a tengerhez érve, ebben a verspillanatban itt a földön eljutott a végtelenség érzetéhez. És így szabaddá vált, akár Bulgakov regényében a Mester. ◀

VASY GÉZA (1942) irodalomtörténész, AZ ELTE Modern Irodalomtörténeti Tanszékének volt docense. Az Írószövetség korábbi elnöke Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. Legutóbbi kötete: „Haza a magasban.” *Illyés Gyuláról* (2010).